

رقابت های گازی؛ موتور محرکه تحولات سیاسی

تنها با گذشت حدود سه هفته از انعقاد قرارداد اجرای خط لوله «نابوکو» در آنکارا که با حضور مقامات بالای همه کشورهای مسیر در ۲۲ تیرماه سال جاری (۱۳ جولای ۲۰۰۹) انجام پذیرفت، در تاریخ پانزدهم مردادماه (۶ اوت ۲۰۰۹) یک توافقنامه همکاری در زمینه انرژی، میان دو کشور روسیه و ترکیه منعقد شد که براساس یکی از مفاد آن، دولت ترکیه اجازه می دهد خط لوله موسوم به «جریان جنوبی» (South Stream) از آب های ساحلی تحت مالکیت ترکیه در دریای سیاه عبور کند.

گرچه آقای ولادیمیر پوتین، نخست وزیر روسیه که توافقنامه مذکور را با رجب طیب اردوغان امضا کرد، گفت، «دو خط لوله جریان جنوبی و نابوکو در اساس با یکدیگر مغایرتی ندارند و روسیه این دو خط لوله را رقیب هم نمی داند و بازار وسیع گاز اروپا ظرفیت فعالیت برای همه طرف ها را دارد»، اما کسانی که تحولات روسیه را خصوصاً از بعد از دوره دوم ریاست جمهوری ولادیمیر پوتین تاکنون، تعقیب کرده اند بخوبی می دانند که تلاش روسیه برای حفظ موقعیت انحصاری خود در بازار گاز اروپا و استفاده از این انحصار به عنوان یک اهرم قدرت سیاسی و راهبردی، امری بسیار جدی است و خط لوله «نابوکو» دقیقاً برای شکستن این انحصار طراحی شده است و اقدام اخیر روسیه نشان می دهد که «نابوکو» را قدم به قدم پیگیری نموده و با آن رقابت می کند.

در طرح «جریان جنوبی»، ساخت خط لوله گازی از روسیه به اروپا از طریق بستر دریای سیاه و بدون عبور از خاک اوکراین مورد نظر روسیه بوده است که باعث کاهش میزان وابستگی به کشورهای ترانزیت کننده، و متنوع سازی راه های صادرات گاز روسیه به کشورهای اتحادیه اروپا می شود. این خط لوله بعد از رسیدن به خاک بلغارستان دو انشعاب پیدا می کند: در مسیر جنوبی از خاک یونان و در مسیر شمالی از خاک صربستان و مجارستان عبور خواهد کرد. مجموعه کشورهای مسیر عبور «جریان جنوبی» عبارتند از: بلغارستان، یونان، ایتالیا، صربستان، مجارستان، اسلوانی و اتریش، که شرکت های گازپروم روسیه

نقشه مسیر خط لوله «جریان جنوبی»

و انی ایتالیا مجریان اصلی آن خواهند بود و شرکت های نفتی و گازی دیگر کشورهای مسیر نیز در احداث آن همکاری خواهند داشت. ولادیمیر پوتین قبلاً قرارداد احداث آن را با دولت ایتالیا و یکی از کشورهای مسیر به امضا رسانده است و توافق اخیر با ترکیه «جریان جنوبی» را وارد مرحله جدی تری می نماید.

پیشرفت در تحقق ساخت خط لوله «جریان جنوبی» بیش از پیش آینده طرح خط لوله نابوکو را، که رقیبی برای این طرح با تکیه بر صادرات گاز طبیعی کشورهای منطقه آسیای مرکزی و احتمالاً ایران و عراق و مصر از طریق خاک ترکیه به اتحادیه اروپا محسوب می شود، درهاله ای از ابهام قرار خواهد داد.

کشورهای بلغارستان، مجارستان و اتریش فصل مشترک دو مسیر خط لوله «جریان جنوبی» و نابوکو هستند.

این پیگیری و رقابت فشرده روسیه برای حفظ انحصار بازار گاز خود در اروپا، نشان می دهد که مسأله گاز و

رقابت های انرژی، در آینده قابل پیش بینی، موتور محرکه بسیاری از وقایع و تحولات سیاسی و حتی نظامی در منطقه آسیای میانه و خاورمیانه خواهد بود و باید رد پای این رقابت را در بسیاری از مسائل و تحولات آتی، تعقیب کرد.

به عنوان مثال، کشور عراق به عنوان یکی از تأمین کنندگان بالقوه گاز برای نابوکو مطرح شده است. مطرح شدن چنین عاملی در شرایطی که کشور عراق هنوز از ثبات و امنیت کافی برخوردار

نیست، معلوم نیست که لزوماً به نفع این کشور باشد. این امر می تواند مسأله امنیت عراق را برای اروپا و غرب حساس تر نموده و حمایت آن ها را از این امر تقویت کند و در عین حال می تواند این کشور را کانون رقابت گازی قرار دهد و رقابت روسیه و یاسایر علاقمندان به ورود به نابوکو را برانگیزد.

چندی پیش و دقیقاً در آستانه برگزاری دومین دور مناقصه بزرگ توسعه حوزه های نفتی و گازی عراق که

نقشه مسیر خط لوله نابوکو

سوریه، ترکیه، لبنان و رومانی توافقنامه‌ای را به امضا رساندند که بر مبنای آن، خط لوله عربی در داخل خاک سوریه تا مرز ترکیه ادامه خواهد یافت. بر همین اساس در ۴ ژانویه ۲۰۰۸ قراردادی فی مابین دولت‌های سوریه و ترکیه جهت احداث ۶۳ کیلومتر خط لوله برای وصل کردن خط لوله عربی به شبکه گاز ترکیه منعقد شد و پیمانکار آن نیز در اکتبر همان سال انتخاب شد و قرارداد ۷۱ میلیون دلاری اجرای خط لوله با او منعقد گردید. انتظار می‌رود که این قطعه تا سال ۲۰۱۱ میلادی آماده گردد و ترکیه انتظار دارد که سالانه ۲ تا ۴ میلیارد مترمکعب گاز از آن برداشت نماید. همچنین یک انشعاب از خط لوله عربی، از سوریه به مقصد بندر تریپولی در لبنان در حال احداث بوده است و این احتمال نیز مطرح شده است که انشعاب دیگری از خط لوله عربی، در آینده گاز را از بندر بانیاس در سوریه و از بستر دریای مدیترانه به

قبرس منتقل نماید. در سپتامبر سال ۲۰۰۴ میلادی، کشورهای مسیر خط لوله عربی توافق کردند که شبکه خطوط لوله گاز عراق به این خط لوله متصل گردد تا امکان صادرات گاز عراق به اروپا از طریق نابوکو نیز فراهم شود. باید دید که کشور روسیه تا چه حد خط لوله عربی را رقیب خود خواهد دانست و تا چه حد به رقابت با آن خواهد پرداخت و چنین رقابت یا احیاناً مخالفتی، چه تحولاتی را موجب خواهد شد؟

در حالی که چنانچه ذکر شد خط لوله «جریان جنوبی» رقیب خط لوله نابوکو تلقی می‌شود، دولت ترکیه حاضر شده است که با خط لوله «جریان جنوبی» همکاری نموده و اجازه عبور آن را از آب‌های ساحلی خود بدهد. البته این اجازه در چارچوب یک همکاری گسترده با روسیه در زمینه انرژی بوده است. دولت ترکیه هم اکنون نیز از دو

توسط وزارت نفت آن کشور برگزار شد، چندین انفجار شدید بغداد را لرزاند که بعضی از آن‌ها در منطقه حفاظت شده نوار سبز بود و حتی منجر به وارد شدن خسارت به پارلمان آن کشور شد. شواهد و قرائن نشان می‌داد که این انفجارها به وسیله عناصر باقیمانده از حزب بعث انجام شده است. چنین واقعه‌ای قطعاً در روند مناقصه مذکور برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی برای توسعه نفت و گاز، تأثیر منفی خواهد داشت و باید دید که تا چه اندازه می‌تواند تحت تأثیر رقابت‌های فوق‌الذکر بوده باشد.

پتانسیل دیگری که برای تأمین گاز نابوکو مطرح گردیده است به خط لوله «گاز عرب» (Arab Gas Pipeline) موسوم است. این خط لوله منابع گازی کشور مصر را به نابوکو متصل می‌کند. قطعه اول این خط لوله، که گاز مصر را به اردن منتقل می‌کند، در سال ۲۰۰۳ به بهره‌برداری رسیده است. قطعه دوم آن، که گاز را تا کشور سوریه رسانده است، در پایان سال ۲۰۰۸ آماده گردیده و یکی از شرکت‌های تابعه شرکت گازپروم روسیه نیز در احداث آن نقش داشته است.

یک انشعاب یکصد کیلومتری نیز از این مسیر از بندر العریش در صحرای سینای مصر به بندر اشکلون در اسرائیل کشیده شده است که این نیز در فوریه ۲۰۰۸ آماده گردیده و دو کشور مصر و اسرائیل توافق نموده‌اند که سالانه ۱/۱۷ میلیارد مترمکعب گاز طبیعی به اسرائیل تحویل داده شود. در ماه مارس سال ۲۰۰۶ میلادی کشورهای مصر، اردن،

نقشه مسیر خط لوله عربی

نقشه مسیر خط لوله گاز ورودی به ایتالیا

در هر حال، نقش ایران در تفوق یافتن هریک از دو مسیر نابوکو یا «جریان جنوبی» بسیار تعیین کننده است. ایران علاوه بر این که پتانسیل عظیمی برای تولید گاز دارد، می تواند امکان وصل شدن گاز ترکمنستان به اروپا از طریق نابوکو (یعنی از مسیری مستقل از روسیه) را نیز فراهم کند. بنابراین رقابت ها، و خصوصاً رقابت روسیه بر سر این دو مسیر، در تحولات آتی روابط خارجی ایران نیز تأثیرگذار خواهد بود.

از نکات مهم دیگری که باید به آن توجه کرد، مسأله بازیگری همه کشورها است که نشان دهنده بی ثباتی و بی سامانی قدرت در سطح جهانی است. در دوران جنگ سرد که وضعیت قدرت در جهان تثبیت شده بود، اغلب قریب به اتفاق کشورها مواضع روشنی در جهت منافع بلوکی که در آن قرار گرفته بودند، داشتند و معدودی از کشورها بودند که می توانستند در صحنه جهانی و در میان قدرت های بزرگ و بلوک های قدرت، در جهت حداکثر کردن منافع ملی خود مستقلاً بازیگری کنند و جنبش عدم تعهد، تلاش تعدادی از کشورهای در حال توسعه جهت بازیگری فعال در میان بلوک های قدرت جهانی بود. اما امروز اغلب قریب به اتفاق کشورها با استقلال بیشتری در حال بازیگری در جهت منافع خود هستند که این می تواند نشان دهنده بی ثباتی و سیالیت قدرت در سطح جهان و عدم وجود قدرت های فائده باشد. ■

مدیر مسئول

مخالف پروژه نابوکو است». وی همچنین گفت که در این موضع گیری، منافع ملی ایتالیا و بسیاری از کشورهای اروپایی را مد نظر قرار داده است. وی همچنین اشاره کرد که خط لوله نابوکو برای تکمیل ظرفیت باید گاز جمهوری آذربایجان را داشته باشد که فعلاً وجود ندارد و یا گاز ایران را، که اکنون فکر کردن به آن نیز مشکل ساز است». این موضع گیری می تواند مبین فاصله گرفتن نسبی ایتالیا از اتحادیه اروپا و حاکی از گسترش منافع این کشور با روسیه باشد. البته با توجه به موقعیت جغرافیایی ایتالیا، و دریافت گاز توسط این کشور از طریق چند خط لوله احداث شده در بستر دریای مدیترانه که گاز کشورهای الجزایر و لیبی را به این کشور منتقل می کند، وضعیت تأمین گاز ایتالیا بسیار متنوع تر از سایر کشورهای اروپای غربی است و این امر نیز موجب تفاوت منافع ایتالیا با سایر اعضای اتحادیه اروپا می شود.

مسیر از روسیه گاز وارد می کند که یکی از آن ها مسیر خط لوله موسوم به «جریان آبی» است، که آن نیز از بستر دریای سیاه عبور می کند. این همکاری ها امری بدیهی را تأیید می کند: دولت ترکیه بیش از آن که صرفاً به فکر مصالح اتحادیه اروپا برای متنوع سازی مبادی تأمین گاز آن اتحادیه باشد، به منافع ملی خود می اندیشد. ترکیه مدت ها است که برای استفاده مطلوب از موقعیت ژئوپلیتیکی اش، خود را به یک کانون (Hub) گازی و مرکز نقل و انتقال و تجارت گاز تبدیل کرده است و از منافع آن بهره می برد. ضمن این که دولت ترکیه با اقدام اخیر، روسیه را حداقل از مخالفت رسمی و آشکار با خط لوله نابوکو باز داشته است. یکی از نکات جالب در این زمینه، مخالفت رسمی دولت ایتالیا با خط لوله نابوکو است. وزیر خارجه ایتالیا در ۲۸ مرداد ماه در یک مصاحبه مطبوعاتی اعلام کرد: «ایتالیا از پروژه ساخت خط لوله جریان جنوبی حمایت می کند و